

po saturování základních potřeb stejně nutně otevřít brány hodnotovému světu renesančně humanistickému, ať již přejímá a asimiluje tyto hodnoty v jakkoliv specifickém vymezení či omezení. Pokud jde o samotnou českou reformaci, je k tomu zvláště disponována svým hlubokým humanitním obsahem a racionalistickým základem.

Proto zákonitý proces splývání humanismu a reformace nabývá v české reformaci — vedle polského sociniánství — nejklasičtějších, nejvýraznějších, přitom však zcela specifických forem. Vrcholné plody českého humanismu z přelomu 15. a 16. století jsou spjaty s hlubokým utrakvistickým a národně husitským povědomím svých měšťanských představitelů a tvůrců. Na tuto linii renesančně reformačního duchovního povědomí českého navazuje organicky v 16. století Jednota bratrská, která svou zvláštní symbiosou reformace a humanismu vytváří vrcholné produkty české kultury předbělohorské; z bratrské základny vzechází konečně Komenský, který představuje vyvrcholení této linie, a jehož světově jedinečná syntéza renesančních a reformačních ideových hodnot je nejen nejvyšším článkem a projevem této myšlenkové tendence české reformace, nýbrž je i největším českým myslitelským dílem vůbec.

Mírový projekt krále Jiřího, ačkoliv ve svém základu má nepochybně husitský humanitní ideový komplex, je rovněž nepochybně v převažující míře humanisticky vybaven. V tom ovšem neschází z cesty české reformace, nýbrž naopak zahajuje její nejdělsí úsek, na jehož konci nacházíme dílo Komenského.

V tom je tedy mírový projekt krále Jiřího patrně i v duchovní sféře oním počátečním článkem, bez něhož nebude možno pochopit kulturní kontinuitu dějinné epochy předbělohorské, kontinuitu onoho myšlenkového vývoje, který vyústil v největší intelektuálně filosofický čin dosavadní dějinné epochy českého národa vůbec.

Robert Kalivoda

POZNÁMKY NA OKRAJ 2. SJEZDU ČSL. PSYCHOLOGŮ

Československá psychologická společnost učinila uspořádáním 2. sjezdu (19. až 21. listopadu 1964) další významný krok ve svém neúnavném vědecko-organizačním úsilí o rozvoj československé psychologie.

Zúčastnila jsem se sjezdu jako řadový člen a sledovala jsem proto jeho jednání v plénu i jednotlivých oborových zasedáních

se zaměřením jen na ty otázky, které mne zajímají. Informace, kterou jsem se přesto pokusila podat, bude proto příspěvkem k postihu složitě problematiky referátů a diskusí sjezdu jen z jednoho z možných hledisek.

Monotematické zaměření sjezdu s názvem „Psychologie osobnosti“ už samo naznačovalo zcela přesně, kde vidí psychologové nejaktuálnější problémy své vědy. Psychologie osobnosti je mezerou, která stále zeje v systému psychologie a na niž naráží zklamaně každý, kdo se z jiného vědního oboru nebo praktické činnosti obrátí s nadějí k psychologii o pomoc. Aktuálnost tematiky tedy způsobila, že se o sjezd zajímali nejen psychologové všech zaměření, ale i filosofové, sociologové, pedagogové, lékaři, právníci a kulturní pracovníci. Sjezdu se zúčastnilo na 600 pracovníků nejrůznějších oborů, bylo předneseno 78 referátů ve 14 tematických okruzích.

Referáty přednesené na sjezdu se dají podle přehledu, který o československé psychologii poskytují do dnešní doby publikace, časopisy a zprávy vědeckých pracovišť, považovat za reprezentativní. Ukázaly znovu, že pro práci čs. psychologů je příznačná na jedné straně metodická důkladnost a exaktnost a na druhé straně úzká specializace jednotlivých pracovníků spojená s širokou extenzitou zahrnuté problematiky.

Precizní výzkumy a jejich výsledky zůstávají však většinou izolovány od studia celku osobnosti, nejsou často ani vztahovány k určité teorii osobnosti, a jen ve vzácných případech jsou dovedeny k vlastní syntéze. Řada referátů na sjezdu vyzněla proto jako prostá sdělení, zajímavá jen pro nejbližší spolupracovníky. Některé referáty dokonce budily dojem, že jimi prezentovaná psychologická fakta jsou k osobnosti ve velmi volném vztahu „vše souvisí se vším“.

Vyjděme z toho, že osobnost je určitá skutečnost svého druhu, která má svoje ontologické vymezení. Její kategoriální určení spočívá na zjištění

1. vztahu mezi podstatou osobnosti a jejími jevovými podobami,

2. vztahu mezi celkem osobnosti a jeho částmi,

3. celého vývoje (tj. historie a ontogeneze osobnosti) a jeho trvání v rozporu.

Vymezení osobnosti jako kategorie je otevřený a znovu otvíraný teoretický problém řešený na základě výzkumné práce řady věd (na prvním místě psychologie) a v žádném smyslu neznamená požadavek spekulativní formulace definice osobnosti.

Protože však takto není dosud kategorie osobnosti ani v základních rysech kategorií vymezenou, používá se jí prakticky (tj. ve vědě i v praxi) v nejrůznějším smyslu.

Ve sjezdových referátech se kategoriální nejasnost projevovala běžným zaměňováním pojmu individuum a osobnost podle vžitého psychologického chápání osobnosti jako souhrnu individuálních psychických vlastností. To v sobě obsahuje hned tři problémy:

1. celá kategorie osobnosti je vyčerpána *psychikou*,

2. kategorie osobnosti nemá vlastní strukturu, nýbrž je *souhrnem* psychických vlastností,

3. kategorie osobnosti je pouze diferenciací specifika jednotlivých individuí, tzn. že osobnost je to, čím se jednotliví lidé mezi sebou *liší*, individualizují.

Podle tohoto schématu je každý lidský jedinec nadán nějakými psychickými vlastnostmi, a proto je osobností. Pojem osobnost tak funguje jako alternativa pojmu jedinec nebo osoba, individuální psychika jako alternativa osobnosti. Běžně se potom mechanicky vztahují individuální zvláštnosti nejrůznějších psychických procesů a vlastností — zkoumaných zcela odděleně jedny od druhých a zcela odděleně od celku konkrétních osobností — k teorii osobnosti, ačkoliv jsou spíše předmětem individuální psychologie. Proto se v programu sjezdu mohla objevit řada referátů, jejichž tematika z oblasti psychologie individuálních rozdílů byla pojata jako psychologie osobnosti.

Podle našeho názoru je toto pojetí brzdou rozvoje psychologické teorie osobnosti. Osobnost je jistá kvalita lidského individua, od bytí konkrétního individua neoddělitelná, avšak nespojená ve svém trvání s trváním jedince v ontogeneze, ani s trváním člověka v historii. Lidský jedinec se teprve během svého vývoje stává osobností, nabývá za určitých podmínek kvalit osobnosti a případně se za jiných podmínek (choroby, stárnutí) své charakteristiky jako osobnosti zbavuje.

Jako individuum však existuje od narození do smrti a má svoje vlastnosti a zvláštnosti. Z hlediska osobnosti není důležité to, co je individuální a zvláštní, ale to, co je individuu vlastní jako *psychicky integrovanému a společensky působícímu subjektu*. V tomto konkrétním celku hrají potom různou úlohu všechny vlastnosti individuální psychiky, které jsou i obecně lidské, i zvláštní, i jedinečné. Specifika osobnosti však není založena na psychologické charakteristice, ačkoliv psychika tvoří její podstatnou složku z hlediska dynamiky i struktury osobnosti, ale na

vztahu subjekt — objekt, který přesahuje psychologickou charakteristiku a v jehož složitosti psychika sama vystupuje jako nositel subjektu i jako objekt (jeden z objektů). Lidské individuum může být nevlastním subjektem a také jím vždy nejdříve je. Osobnost však je právě jen vlastním subjektem a v tom spočívá její ontologická charakteristika. To, co je v individuu zcizené a nevlastní (subjektivní objektivita), se postupně činností aktivního a vědomého subjektu neguje a transformuje v to, co je mu vlastní (objektivní subjektivita). Osobnost není souhrnem všeho, co v individuu je, ačkoliv na všem, co v něm je, staví a všechno zasahuje a je vším zasahována. Jako specifická kvalita individua je jen tím, co je mu vlastní (ať je to obecně lidské, zvláštní nebo jedinečné), a její geneze je nepřetržitým a otevřeným procesem od nevlastního subjektu k vlastnímu subjektu.

Z metodologického a teoretického hlediska je pojmový zmatek důkazem toho, že nejsou zkoumány ontologické dimenze osobnosti, její specifika jako sociální kategorie a redukci jejího obsahu na charakteristiku individua zůstává teorie osobnosti v zajetí psychologie individuálních vlastností, i když jsou nazývány osobnostními.

Jen nepatrná, tedy nereprezentativní část referujících cítila potřebu vyrovnat se se základními otázkami teorie osobnosti, neulpívát na povrchu jevových a atomizovaných podob osobnosti, ale uchopit její podstatu a celek. Zastavím se právě u těchto několika referátů a jsem si zároveň vědoma toho, že tímto výběrem se dopouštím jistého zkreslení, protože vědomě opomenou náznaky nadhozených problémů v dalších referátech a do postavení zcela mimo hru uvedu většinu těch referátů, které byly z oblasti aplikace psychologie osobnosti, a proto si žádné teoretické cíle nekladly. Zajímala mne však především ta témata, která by se bez ohledu na to, do jakého okruhu byla na sjezdu zařazena, dala shrnout pod názvem „Základy osobnosti“ (motivace, aspirační úroveň, schopnosti, stavy, vztahy, vlastnosti, „já“, vůle, emoce).¹⁾

¹⁾ Další témata podle našeho dělení: Vývoj osobnosti. Výchova a řízení osobnosti. Zvláštnosti osobnosti v celku (osobnost žáka, neprospívajícího žáka, mladistvého provinilce, pacienta, neurotika, sportovce, kuřáka — nekuřáka) a jednotlivých stránek (zájmy). Osobnost a mezní situace (rozhodování, konflikty, úrazy, psychická zátěž). Osobnost ve své konkrétní sociální situaci (komunikace, sociální skupiny, so-

K nejzávažnějším v tomto smyslu patří referát prof. V. Tardyho „O dynamice osobnosti“ zejména svými obecnými závěry o vztahu psychologického popisu a výkladových teorií. Psychologické teorie se svým pojmovým aparátem postihují různě tutéž psychologickou skutečnost. Liší se mezi sebou i popisem i výkladem psychologických faktů (např. freudismus — reflexologie). To je způsobeno tím, že se stejná psychologická fakta různě jeví podle toho, jakým způsobem je poznáváme, a také tím, že už v prostém popisu je zahrnut určitý výklad, přidání určitého smyslu (designatum) dané skutečnosti (denotatum), syntéza určitého řádu. Jednotlivé psychologické teorie tedy postihují svůj předmět v různých jeho jevových podobách. Jsou-li to teorie, kterým jde také o zjištění podstaty psychických jevů (na rozdíl např. od behaviorismu), liší se mezi sebou v její interpretaci. Podle toho má každá psychologická teorie se svým popisem a výkladem do jisté míry svoje vědecké oprávnění. Nelze veškerou psychologickou zkušenost vyjádřit jen pomocí jedné teorie, neboť každá z nich je určitým aspektem a dílem poznání. K postižení složitosti psychiky „musí psycholog používat několika pojmových jazyků“, ale musí si při tom „stále připomínat, jakým jazykem se vyjadřuje“ a nepřecházet libovolně a nevědomky z teorie do teorie. — Tento obecně platný požadavek uplatňuje prof. Tardy vzápětí při interpretaci Lewinovy dynamické teorie osobnosti a překládá některé základní pojmy ještě do dalších psychologických jazyků (behaviorismu a reflexologie). Jsou to pojmy: „psychické pole“, subjektivní hodnoty, duševní síly, energie, odpudivost, přitažlivost, motivace, potřeby, rozhodování. Z výkladu pojmů jazykem reflexologie a behaviorismu ve srovnání s jazykem Lewina je zřejmé, proč prof. Tardy nemůže Lewinovu teorii při utváření materialistické teorie osobnosti obejít. Reflexologie a behaviorismus, ačkoliv se cítí povolány objasňovat psychickou dynamiku, jsou vzdáleny celku osobnosti. Lewin naopak z celku osobnosti vychází. Každý jednotlivec má „psychické pole“, tj. životní prostor, v němž se odehrává to, co si uvědomuje a prožívá. V tomto poli je on sám a objekty okolí. Ve vztahu k člověku mají vybídkový ráz, vedou ho k akci a tím ke změně „psychického pole“. Objekty obsažené v „psychickém poli“ jsou současné a reálné, ale také minulé

ciální role, interpersonální vztahy). Individuální zvláštnosti psychických procesů (vnímání, pozornosti). Psychodiagnostika. Psychopathologie.

a budoucí a existující jen v představách a myšlenkách člověka. „Já“ se pohybuje v tomto životním prostoru a má svoje hranice fyzické a sociální. Překlad Lewinova schématu do našeho psychologického jazyka je zároveň zdůvodněním použitelnosti Lewinovy teorie: „V našem pojetí je psychické pole odraz okolí a zároveň vyjádřením vztahu subjektu k tomuto okolí. Tělo subjektu se v tomto poli odráží jednak jako jiné předměty okolí (vidíme je), jednak zvláštním způsobem (cítíme je). Tento překlad můžeme ještě rozšířit v noetickém smyslu (a to zcela adekvátně Lewinovi), kde být předmětem neznamena být objektálním (např. tělem), ale objektivním jako protipól subjektivního ve vztahu poznávající a jednající subjekt a působící, poznávaná, způsobovaná a přizpůsobovaná objektivita. Abychom však mohli říci, že „psychické pole“ je v našem jazyce výběrovým oboustranným vztahem subjektu a objektu, tedy autentickou dimenzí osobnosti, museli bychom se nejdříve ptát: co se rozumí okolím člověka v Lewinově pojetí a v Tardyho interpretaci. Jsou okolím člověka jeho ontické vazby, které často všechny ani nezná, ačkoliv v nich existuje a je jimi omezován, anebo jsou jím všechny podněty (od biologických až po kulturní a jeho bytí vzdálené), které je s to akceptovat a tím přesahovat sebe sama? Necháváme úmyslně tyto otázky jen navozeny a řadu dalších zcela stranou, protože už z toho, co bylo řečeno, je zřejmé, že popularizace a hodnocení Lewinovy dynamické teorie osobnosti je cenným podnětem pro naši psychologii osobnosti.

Doc. R. Konečný naproti tomu podal určitý přehled současné problematiky osobnosti, jak se promítá ve světové psychologické literatuře, a akcentoval zejména tyto otázky: 1. regulační a adaptační mechanismy osobnosti (motivace, potřeby, postuláty, hodnoty; konflikty, stress, frustrace; učení a schémata poznání; psychotherapie); 2. problém tzv. primární, výchozí osobnosti, jejího jádra, „radikálů“ osobnosti relevantních vlastností, vlastností konstantních a proměnných; 3. změny osobnosti a sledování podmínek jejich vzniku a i jejich odstranění; vznik nových vlastností a problém „ztracených znaků“ osobnosti; 4. struktura osobnosti, dominance některých složek a vlastností osobnosti; 5. úloha vědomé a nevědomé činnosti; 6. problémy metodických přístupů a postupů, vyhodnocovacích, statistických a matematických metod. — Je zcela přirozené, že právě klinický psycholog směřuje více než ostatní (u pedagogických psychologů by se to mělo rovněž očekávat)

k postižení celku osobnosti a proniknutí k její podstatě. I když referát doc. Konečného byl v závěru výzvou k založení srovnávací psychologické discipliny „zaměřené na studium shod a rozdílů poruchové a neporuchové činnosti duševní co do faktorů vzniku, vývoje a trvání, kvantitativních a kvalitativních změn, specifických struktur a vazeb ve vztahu k osobnosti“, byl v podstatě vyjádřením neexistence komplexního studia osobnosti u nás a výzvou k základnímu výzkumu a teoretickému bádání o osobnosti.

Je třeba jen litovat, že prof. A. Jurovský nepoužil příležitosti hlavního referátu a nevyložil svoje teoretické názory na osobnost a její sociální podstatu. Předmětem jeho referátu byl problém strukturálních změn ve vývoji osobnosti mládeže na základě výzkumu vývoje kulturních zájmů. Z hlediska základů osobnosti byl tento výzkum přínosný jako další exaktní potvrzení teze, že etapy vývoje jsou etapami vývoje struktury, nikoliv etapami věku. Vývoj se může na různých stupních zastavit a bez ohledu na věk je pro daného člověka charakteristická překonaná struktura. Naproti tomu může vývoj struktury předběhnout věk anebo naopak může nastat regres vývoje, návrat ke struktuře předchozího a nižšího vývojového stupně. Zvláště cennou byla v závěrech prof. Jurovského velmi nepatrná zmínka o tom, že strukturu osobnosti považuje za obsahovou. Rozvinuto, znamenalo by to, že se v naší psychologii dostává ke slovu, po létech studia psychiky výlučně z hlediska formálně dynamických mechanismů duševní činnosti, studium psychiky jako struktury obsahové, duchovní a tedy vpravdě osobnostní. Nechci zde vymezovat pojem duševní a duchovní a stavět je jako reálné protiklady formy a obsahu psychiky anebo naplnit celou kategorii osobnosti duchovně. Zdůrazněním myšlenky prof. Jurovského mi jde o něco jiného: obsah duševní činnosti má vlastní logiku a svoje zákonitosti pohybu, jimiž si podřizuje další obsahy a také působí na mechanismus duševní činnosti a je jím zpětně ovlivňován. Není-li duchovní život předmětem obecné psychologie, která je bez vztahu ke konkrétnímu individuu a souřadně jejímž kategoriím vystupuje duchovní oblast jako kategorie nepsychologická, vnější, neinteriorizovaná, v podobě opačné — tedy jako historicky objektivizovaný produkt duševní činnosti celého lidstva (společenské formy vědomí), musí být naproti tomu duchovní život konkrétního individua předmětem psychologie osobnosti, neboť je reálnou a specifickou součástí utváření a charakteristiky osobnosti.

Do širších souvislostí se pokusila uvést zákonitosti osobnosti V. Bokorová (Význam sociálních faktorů pro utváření struktury osobnosti). Podle ní je třeba psychologický pojem osobnosti sledovat z hlediska struktury a dynamiky. Struktura má svoje předpoklady fylogenetické a způsob její existence je v tom, že vyvíjí dynamické procesy, aktivitu. Prostřednictvím aktivity se uplatňuje determinující vliv vnějšího prostředí na danou strukturu a ta se tím neustále přetváří. Jádrem dynamiky je motivace aktivity osobnosti. Motivy aktivity jsou jednak energetickým zdrojem a zaměřeností aktuální činnosti a jednak jsou součástí struktury osobnosti. Činnost, aktivizovaná vnějšími motivy, přetváří vnitřní strukturu, která znovu vstupuje v dynamický proces jako zdroj motivace. Důkaz vedla referentka na analýze potřeb. Potřebami je člověk spojen s vnějším světem a tento svět s ním. Předmět potřeby je vždy mimo člověka, je objektivní. Subjektivně pocituje nebo nepocituje člověk nepřítomnost předmětu jako potřebu ho dosáhnout. Prožívání potřeby je motivem aktivity směrem k předmětu. Fixované potřeby se stávají *motivační strukturou*, celá struktura však není stále v pohybu, potřeby v pozadí tvoří *motivační pole*, na němž probíhá *motivační proces*, aktivizovaná potřeba. Ve fylogeneze směrem k člověku a v ontogeneze směrem ke zralosti (k osobnosti, pozn. M. H.) se však stále více uvolňuje vazba mezi potřebou a aktivitou.

Tím se podařilo V. Bokorové na jedné straně zdůraznit prioritu potřeb v motivaci lidské aktivity, ale zároveň o ní zapochybovat, neboť teze o uvolňování vazby mezi potřebou a aktivitou obsahuje implicitně otázku: které jsou další zdroje motivace lidské aktivity a v jakém vztahu jsou k potřebám? Na tuto otázku V. B. neodpovídá, avšak posunuje plodně svoji analýzu potřeb na úroveň analýzy lidských potřeb, když hovoří o úloze subjektu v utváření motivační struktury fixací určitých potřeb a v uvolňování bezprostřední závislosti aktivity na aktualizovaných potřebách. Nebýt tohoto, nepřesáhla by V. B. svoje původně jednostranné stanovisko vnější determinace člověka ani přesto, že v případě lidských potřeb považuje vnější determinaci za sociální a analyzuje sociální zvláštnosti potřeb člověka. Nejzávažnější, avšak zcela nevyužitá zmínka padla v závěru referátu, když V. B. vyslovila rovněž neznámou tezi o tom, že nejen sociální prostředí determinuje člověka, ale že i on sám vystupuje jako determinanta sociálního prostředí. Chopíme-li se této myšlenky a nahradíme mechanistický pojem sociál-

ního prostředí pojmem lidský svět nebo prostě svět, otvírá nám tato nepatrná poznámka v souvislosti s tím, co bylo řečeno o aktivitě subjektu, cestu k postizení specifiky osobnosti. Osobnost se staví postupně jako svět v sobě mezi svět, jenž byl vytvořen bez ní a v němž ale od prvního dne života individuum existuje, a svět, který zároveň spoluvytváří vlastní činností a spolu s ním i sebe sama.

Rozvíjet toto pojetí osobnosti by bylo pro psychologii cestou z jednostranných teorií o sociálních faktorech determinace psychiky nebo osobnosti (za éry fyziologické redukce psychologie chápaných prostě jako vnější faktory), o sociální adaptaci člověka, jednosměrném, i když aktivním a vědomém přizpůsobování se jedince prostředí atp.

Tyto v podstatě biologizující, byť socialitou ozdobené teorie, zbavují osobnost jejího lidského rozměru, a tím její specifiky, schopnosti přizpůsobovat si objekty, tvořit je, měnit, vnučovat jim sebe, determinovat svět. Individuum se nestává osobností jen tím, že se adaptuje, ale právě tím, že tvoří.

O proniknutí k základům osobnosti usilují také výzkumy aspiračních úrovní osobnosti (referát J. Hraše a M. Mikešové, referát M. Dolejšího). Aspirační úroveň závisí na představě sebe sama vytvořené na základě zkušeností z vlastního působení na okolní, zejména lidský a společenský svět s jeho systémem tradic, norem, postojů a cílů. Hodnocení jednotlivce ostatními lidmi se promítá v určitou podobu sebehodnocení. Syntéza sebehodnocení a společenských nároků vytváří aspirační úroveň dané osobnosti. Tato syntéza je pak nejrozličnějšího typu a odpovídá konkrétní osobnosti. V problematice aspirace je skryta specifika osobnosti jako určité kvality. Jedině člověk je schopen učinit ze sebe objekt svého vlastního poznání a zároveň sebetvoření. Jedině člověk je zároveň objektem i subjektem sebe sama. Vědomá činnost aktivního subjektu je nástrojem působení na sebe jako na objekt. Jedině, nabýváje této charakteristiky, stává se osobností. Tím, že aspirační úroveň patří k základům osobnosti a je možno ji zkoumat poměrně snadnou a hlavně vyzkoušenou metodikou (Hoppe, Serebrjaková, Nejmark), bylo by pravděpodobně vhodné vyvinout ji jako adekvátní diagnostickou metodu při studiu osobnosti.

Podobné důsledky pro teorii osobnosti má i pojetí vůle v referátě M. Bricheína. Vůle je získaná lidská schopnost. Uplatňuje se právě tam, kde síla motivace nestačí k překonání překážek a kdy je třeba sestavit samostatně program vlastní

aktivity a jednat dle něho. Volní jednání je vlastně zvolené jednání, neboť člověk v sestavování programu své aktivity provádí racionální výběr, diferenciaci a zaměření své činnosti. Z toho podle nás vyplývá, že vůle není zvláštní nebo dílčí psychická kvalita, nýbrž je syntézou celého komplexu psychických kvalit (poznání i sebezpoznání, rozvoje fantazie a myšlení, charakt. vlastností, osobních aspirací) a specificky lidskou kvalitou celé psychiky. Je psychologickou charakteristikou tzv. vědomého subjektu.

V. Ščepichin v referátě o schopnostech ve struktuře osobnosti rovněž usiluje o nalezení určitých základních determinant osobnosti. V jeho pojetí jsou osou osobnosti, jejím předpokladem a endogenním činitelem schopnosti individua. Nepovyšuje schopnosti jako osobnostní vlastnosti na obecný základ osobnosti, nýbrž neguje tradiční pojetí schopností jako jednoho atomu osobnosti a dává jim přímo generalizovaný charakter. „Považujeme schopnost za obecnější a trvalejší rys osobnosti, který v jistých vztazích s ostatními rysy, v jistých závislostech na ostatních rysech spoluvytváří osobnost jako dynamickou strukturu a podílí se na regulaci jejího chování a činnosti na různých úrovních.“ Ve Ščepichinově pojetí jsou schopnosti více spjaty s poznáním a objektivní činností člověka než s ostatními stránkami osobnosti. Rozumím-li Ščepichinovi správně, jsou podle něho schopnosti jasně se objektivizující kvalitou člověka. Konfrontace výsledků činnosti a jejich druhotné objektivace ve společenských postojích k danému člověku je zdrojem „formování těch rysů, které v osobnosti určují její postoj ve vztahu já—ostatní, já a moje místo mezi ostatními, tj. k takovým rysům jako je sebevědomí, sebejistota a nejistota, i když není jediným činitelem přispívajícím a ovlivňujícím formování vztahu k vlastní osobě.“ Schopnosti tedy spoluvytvářejí vztah k sobě, vytvářejí určitý obsah představy a vědomí o sobě. To na jedné straně. Na druhé straně schopnosti působí jako formálně dynamická stránka regulace sebe sama, její úrovně, průběhu a zaměření. Ščepichin proto hovoří přímo o schopnosti autoregulace. — Připomeneme-li zpětně, že schopnosti jsou především spojeny s poznáním a činností člověka, vidíme, že schopnost autoregulace souvisí s úrovní poznání světa a sebe sama, s úrovní vědomého odrazu světa a mého místa v něm. Osobnost, jejíž specifikou je schopnost vědomé regulace a autoregulace, je tedy ve svých předpokladech nutně spojena s úrovní poznání a pochopení objektivní reality (jíž je ona sama zároveň součástí). Proto

je osobnost kategorií historickou a ontogenetickou, dynamickou a graduovanou, kvalitou vznikající a progresivní, zanikající a negovanou.

Pro úplnost ještě připojuji, že určitým příspěvkem k postizení základů osobnosti byla problematika psychických stavů a psychických vztahů (doc. M. Machač), psychických stavů a psychických vlastností (L. Ďurič) a vnitřní struktury osobnosti postavené na „já“ (J. Mrkvička). Bylo by možno k nim ještě přiřadit referáty zabývající se vývojem osobnosti (M. Michalička, L. Kolaříková, J. Švančara). Tím je však okruh základní problematiky teorie osobnosti referovaný na sjezdu vyčerpán.

Silná ve svých exaktních výzkumech, ukázala se psychologie osobnosti slabou v teorii. Kde jsou příčiny tohoto stavu? Autorita psychologické disciplíny, která se zabývá osobností na rozdíl od psychologie psychických procesů a některých aplikovaných oblastí, byla až dosud velmi malá. Ani dnes její vědecká prestiž nemůže být dostatečná, i když je už slovy uznáván její význam a samotný fakt monotematického sjezdu je toho důkazem. Příčina je nejen v tom, že jako obor vlastně ještě neexistuje, ale i v tom, že se nemůže opřít o dostatečně rozpracovanou marxistickou filosofickou teorii osobnosti. Je odkázána zabývat se jedním určitým aspektem osobnosti, její psychikou, přestože tato, i když zvláštní a podstatná složka osobnosti, není uvedena vědecky v náležitou souvislost s osobností jako sociální kategorií.

Chtěl-li se psycholog opřít o obecnou teorii osobnosti, našel několik brožur, které brzy neuspokojen odložil. Filosofickou analýzu osobnosti totiž dosud nahrazovalo několik citátů z Marxe, mnohdy zkresleně interpretovaných (např. to, co říká Marx o lidské podstatě jako souhrnnosti společenských vztahů, bylo bez rozboru prostě vztaženo na osobnost a vytvořena definice osobnosti) a různé pedagogické nebo eticko-ideologické studie o osobnosti za socialismu, výlučně normativního charakteru (osobnost za socialismu se vyvíjí harmonicky, její základní vlastností je kolektivismus, proletářský internacionalismus, socialistické vlastenectví atp.). Osobnost se podle těchto výkladů začala jevit vždy jen jako osobnost příslušníka určité společenské třídy nebo vrstvy a společenské formace, naplněná svým diferencovaným konkrétně historickým obsahem a její všeobecně lidské a ontologické dimenze zůstaly stranou. Protože však její konkrétně historický obsah byl zkoumán spíše postulativně než reálně, vytratila se osobnost

ze zájmu filosofie a sociologie zároveň. Sociologický a sociálně psychologický přístup k osobnosti se už postupně prosazuje. Pro psychologii osobnosti jako součást obecné psychologie jsou však životně důležité právě nejobecnější, filosofické přístupy ke zkoumání osobnosti, má-li být zpětně psychologie osobnosti teoretickým příspěvkem k vědeckému poznání té složité skutečnosti, jíž je osobnost jako sociální (nikoliv sociologická a nikoliv psychologická) kategorie.

Dosavadní nepsychologické výklady osobnosti vzbudily u psychologů jediné nedůvěru a generalizující postoj ke každé neexaktní studii jako k vyprávění na volné téma. Bez vědecké teorie osobnosti bude však psychologie vždycky narážet na hráz neznalosti všeobecných souvislostí, v nichž existuje specifika osobnosti, a bude se obracet k úzce zaměřenému výzkumu dílčích stránek osobnosti, aby si ponechala alespoň zdroj vědeckosti. Není však jen úkolem filosofie a filosofů pronikat k základům osobnosti, nýbrž i psychologů samotných z pozic psychologie. Psychologové však jako by měli nechat dokonce i k teorii na úrovni své vlastní speciální vědy.

Nechci vzbudit dojem, že nepovažuji výzkumnou práci za bezpodmínečnou a plodnou, ale rozhodně vidím nebezpečí v tom, když se stává jediným způsobem rozvoje psychologické vědy. Je možné považovat současný stav za pochopitelný, ale nikoliv za udržitelný, protože je jenom etapou. Právě sjezd ukázal, že doba je zralá shromážděním určitého množství exaktních fakt k vytváření syntézy dílčích výzkumů, k položení základů psychologické teorie osobnosti, a to i jako východiska dalších, nových a komplexních výzkumů, které se připravují.

Milúše Havlíková

HEGEL A SLOVANÉ

Ve dnech 1. – 5. prosince 1964 se konalo ve Varšavě společné zasedání polských a československých historiků filosofie, věnované ohlasu Hegelových myšlenek u slovanských národů. Přestože toto téma bylo již vícekrát monograficky zpracováno (sborník Čyževského, Jakovenko, Koyré atd.), upoutává neustále pozornost historiků a objevují se o něm stále nové a nové práce. Rovněž marxističtí historikové filosofie se tímto tématem intenzivně zabývají a soustřeďují se zejména na období 30. a 40. let minulého století, na dobu přímého a největšího Hegelova vlivu. Toto téma přitahuje zájem marxistických badatelů mimo jiné i proto, že na něm lze zkoumat procesy analogické rozpadu hegelovské